

УДК 378.016:159.923:331.548

ВПЛИВ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ЗАГАЛЬНОЮ ТА ПРОФЕСІЙНОЮ САМООЦІНКОЮ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-ПЕДАГОГІВ НА ЇХ ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ

Тетяна Каткова

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

Внутрішній світ особистості, її самосвідомість та самооцінка здавна привертала увагу філософів, учених і митців. Поведінка людини завжди так чи інакше співвідноситься з її уявленнями про себе і про те, якою вона повинна чи бажала б бути. У статті ми торкнулися питання про взаємозв'язок і взаємовплив загальної і професійної самооцінки майбутніх психологів-педагогів, оскільки питання про те, чи впливають показники загальної самооцінки особистості на її професійну діяльність становить значний науковий інтерес.

Ключові слова:

самооцінка, самосвідомість, професійна самооцінка.

Аннотация:

Каткова Татьяна. Влияние взаимосвязи между общей и профессиональной самооценки будущих психологов-педагогов на их профессиональное становление.

Внутренний мир личности, ее самосознание и самооценка издавна привлекали внимание философов, ученых и художников. Поведение человека всегда, так или иначе, соотносится с его представлениями о себе и о том, каким он должен или желал бы быть. В статье мы затронули вопрос о взаимосвязи и взаимовлиянии общей и профессиональной самооценки будущих психологов-педагогов, поскольку вопрос о том, влияют ли показатели общей самооценки личности на ее профессиональную деятельность вызывает большой научный интерес.

Ключевые слова:

самооценка, самосознание, профессиональная самооценка.

Resume:

Katkova Tetiana. Impact of relationship between general and vocational self-esteem of future psychologists and educators on their professional development.

The inner world of the individual, his identity and self-esteem has long attracted the attention of philosophers, scientists and artists. Human behaviour is always somehow related to man's ideas about himself and about what person he ought or would like to be. In the article we examined the issue of the relationship and interdependence of general and professional self-esteem of future psychologists and educators, since it is of great interest whether the indices of the overall personal self-esteem influence the professional activity or not.

Key words:

self-esteem, self-awareness, professional self-esteem.

Постановка проблеми. Внутрішній світ особистості, її самосвідомість і самооцінка здавна привертала увагу філософів, учених і митців. Поведінка людини завжди так чи інакше співвідноситься з її уявленнями про себе й про те, якою вона повинна чи бажала б бути. Дослідження властивостей самосвідомості, адекватності самооцінки, структури і функцій «образа Я» становить не тільки теоретичний, але й практичний інтерес у зв'язку з формуванням життєвої позиції особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розвитку і структури самооцінки займалися такі вчені, як Р. Бернс, І. Кон, Р.С. Немов, А. Реан. Професійно-важливі якості педагога і психолога розглядалися багатьома вченими, серед яких І. Зимня, Є. Климов.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у розкритті взаємозв'язку між загальною і професійною самооцінкою майбутніх психологів-педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самооцінка – це частина «Я-концепції» індивіда, пов'язана з його ставленням до себе чи до окремих своїх якостей, що узагальнює минулий досвід індивіда, структуруючи нову інформацію щодо конкретного аспекту «Я», тобто оцінювання людиною власних психологічних якостей і поведінки, досягнень і невдач, достоїнств і недоліків.

Самооцінка належить до центрального утворення особистості, значною мірою визначаючи соціальну адаптацію особистості та регулюючи її поведінку та діяльність.

«Я-концепція» є результатом соціалізації та соціально-психічної адаптації особистості до типових ситуацій її життєдіяльності. Вона формується під впливом різних зовнішніх впливів, яких зазнає індивід. Особливо важливими є для нього контакти зі значущими іншими, які, по суті, і визначають уявлення індивіда про самого себе.

Дитина приходить у світ без минулого, без будь-яких уявлень про те, як поводитися, без критеріїв самооцінки. Вона змушена орієнтуватися на досвід тих людей, що її оточують, на ті оцінки, що їй дають як особистості. За перші п'ять чи шість років дитина формує свою самооцінку майже винятково на основі інформації, що одержує в родині. Потім вона йде до школи і починає відчувати на собі вплив і інших чинників, однак роль родини, як і раніше залишається дуже важливою. Зовнішні чинники, як правило, підкріплюють самооцінку, яка почала формуватися у дитини в родині, тому психологічна підтримка дитини в родині є дуже важливою. Справжня підтримка батьками своєї дитини повинна ґрунтуватися на підкресленні її здібностей, можливостей, тобто її позитивних якостей.

Як стверджує Р. Бернс, у юнацькому віці «Я-концепція», з одного боку, стає більш стійкою, а з іншого, – у ній відбуваються значні зміни, зумовлені цілою низкою причин. По-перше, фізіологічні й психологічні зміни, пов'язані зі статевим дозріванням, не можуть не впливати на сприйняття індивідом свого зовнішнього вигляду. По-друге, розвиток когнітивної та інтелектуальної сфери веде до ускладнення й диференціації «Я-

концепції», зокрема до появи здатності розрізняти реальні й гіпотетичні можливості. І, по-третє, ви-моги, що висувуються соціальним середовищем – батьками, вчителями, однолітками – можуть виявитися взаємно суперечливими. Зміна ролей, не-обхідність прийняття важливих рішень, що сто-суються професії, ціннісних орієнтацій можуть спричинити рольовий конфлікт і статусну неви-значеність, що також накладає відбиток на «Я-концепцію» у пору юності [1].

Уявлення індивіда про самого себе, як прави-ло, здаються йому переконливими, незалежно від того, ґрунтуються вони на об'єктивному знанні чи суб'єктивній думці, чи є вони щирими, чи помил-ковими. Коли ми описуємо себе, то намагаємося словами передати основні характеристики нашого звичного самосприйняття. Якості, що ми припи-суємо власній особистості, далеко не завжди є об'єктивними, і, ймовірно, з ними не завжди го-тові погодитися інші люди. Загалом же у спробах схарактеризувати себе, як правило, має місце си-льний особистісний оцінний момент, тобто в опи-сі себе безпосередньо виявляється власна самоо-цінка.

Для більш глибокого розуміння самоопису необхідно звернутися до висновку І. Кона, що людина усвідомлює насамперед такі свої власти-вості, на які хто-небудь звертає її увагу. Усвідом-лення якихось своїх здібностей змінює її самооці-нку й рівень домагань, та й самі ці здібності не тільки виявляються, але й формуються в діяльно-сті [3, с. 32–33].

Однак самооцінка, якщо йдеться про здібнос-ті й потенційні можливості особистості, являє со-бою не просто пізнавальний акт, але й виражає визначений рівень домагань. Самооцінка може бути і просто засобом самоствердження, створен-ня в оточення більш сприятливого враження про себе. За словами І. Кона, неоднозначними є і кри-терії самооцінки. Індивід оцінює себе шляхом зі-ставлення рівня своїх домагань з об'єктивними результатами своєї діяльності і шляхом порівнян-ня себе з іншими людьми. Чим вище рівень дома-гань, тим важче їх задовольнити. Емпірична пра-вомірність цієї формули доводиться не тільки життєвим досвідом, але й безліччю спеціальних експериментів, що свідчать про те, що успіхи й невдачі у будь-якій діяльності істотно впливають на оцінку індивідом своїх здібностей у цьому виді діяльності: невдачі, як правило, знижують рівень домагань, а успіхи – підвищують його.

Не менш важливим є і момент порівняння: оцінюючи себе, індивід спеціально чи мимовільно порівнює себе з іншими, з огляду на власні досяг-нення й на соціальну ситуацію загалом.

Як свідчать дослідження, виявляючи залеж-ність самооцінки від думки оточення, під впливом сприятливих суджень самооцінка підвищується,

несприятливих – знижується, причому нерідко змінюється й самооцінка тих якостей, що ще не оцінювалися. Так, похвала, отримана від автори-тетної для особистості групи, може сприяти під-вищенню загального рівня її домагань.

На загальну самооцінку особистості сильно впливають також і її індивідуальні особливості, і те, наскільки важлива для неї оцінювана якість чи діяльність. Зрозуміло, що самооцінка – показник змінний. Самооцінка індивіда залежить від трьох позицій: оцінки його іншими; оцінки результатів своєї діяльності; порівняння з іншими. Самооцін-ці властивий не тільки загальний характер, тобто оцінювання своїх якостей, поведінка загалом, але й і часткові самооцінки, серед яких професійна оцінка (оцінка себе як професіонала в будь-якій галузі діяльності). Безсумнівно, професійна само-оцінка й загальна самооцінка пов'язані між со-бою. З'ясування цього взаємозв'язку важливо, оскільки доведено, що загальна самооцінка впли-ває на професійну діяльність. У нашому дослі-дженні для нас цікавими є такі професії, як прак-тичний психолог і педагог.

Питання про те, чи впливають показники за-гальної самооцінки особистості на її професійну діяльність викликає значний науковий інтерес, адже в науці вже розроблені методи й засоби під-вищення загальної самооцінки. Знаючи про взає-мозв'язок загальної і професійної самооцінки, під-вищуючи першу, можна сприяти професійному зростанню особистості та її професійної самооці-нки.

Відповідно до результатів анкетування, про-веденого серед студентів старших курсів спеціа-льності «Практична психологія», чим вище загал-ьна самооцінка, тим вище показники професій-ної самооцінки і, відповідно, чим нижче загальна самооцінка, тим нижче студенти оцінили себе як професійного психолога.

Кожний, хто обирає професію педагога, бере на себе відповідальність за тих, кого він буде вчи-ти й виховувати, водночас відповідаючи й за са-мого себе, свою професійну підготовку. І. Зимня стверджує, що гідне виконання професійних пе-дагогічних вимог потребує від людини прийняття ряду зобов'язань. По-перше, варто об'єктивно оцінювати свої можливості як майбутнього педа-гога, знати свої слабкі й сильні, значущі для цієї професії якості. По-друге, майбутній педагог по-винен володіти загальною культурою інтелектуа-льної діяльності, культурою поведінки, спілку-вання взагалі й педагогічного спілкування зокре-ма. По-третє, для педагога обов'язковою передумовою й основою успішної діяльності є повага, знання й розуміння свого учня як «іншого». По-четверте, педагог – організатор навчальної діяль-ності тих, кого навчає, їх співробітництва повин-ен, як зазначає К. Роджерс, виступати як партнер

і фасилітатор педагогічного навчання. Це зобов'язує студента – майбутнього педагога розвивати свої організаторські, комунікативні здібності для того, щоб уміти керувати процесом засвоєння учнем знань.

І. Зимня у своїй книзі «Педагогічна психологія» наводить заповіді-постулати психолого-педагогічної діяльності педагога, з якими повинні співвідноситися його професійно-важливі якості:

- поважає в учні Людину, Особистість;
- постійно шукає можливість для саморозвитку й самовдосконалення;
- передає учню знання так, щоб він хотів і міг їх засвоювати, був готовий їх використовувати в різних ситуаціях і у своїй самоосвіті.

Підсумовуючи, І. Зимня зазначає: «тільки особистість виховує особистість, тільки характер формує характер». Дослідниця акцентує увагу й на якостях, яких не повинно бути у педагога. До них належать дефекти мовлення, невизначена мова, замкнутість, заглибленість у себе, нетовариськість, виражені фізичні вади, байдужість до людей [2].

Інший науковець – Є. Климов – виділяє такі важливі якості для педагога: стійке гарне самопочуття у процесі роботи з людьми, потреба в спілкуванні, здатність подумки ставити себе на місце іншої людини, здатність швидко розуміти наміри, помисли, настрої інших людей, здатність швидко розбиратися у взаєминах людей, здатність добре пам'ятати, тримати в пам'яті знання про особисті якості людей тощо. За Є. Климовим, людині-педагогу мають бути властиві: уміння керувати, учити, виховувати, виконувати корисні дії, обслуговуючи різні потреби людей; уміння слухати й вислухувати; широкий кругозір, мовна культура, спостережливість, здатність співпереживати тощо [3, с. 47].

А. Маркова виділила такі професійно-важливі якості педагога: педагогічна ерудиція, педагогічне цілепокладання, педагогічне мислення, педагогічна інтуїція, педагогічна імпровізація, педагогічна спостережливість, педагогічний оптимізм, педагогічна спритність, педагогічне передбачення і педагогічна рефлексія. Вона визначила структуру професійної педагогічної самосвідомості. До неї належать, на думку науковця, усвідомлення вчителем норм, правил, моделі педагогічної професії; формування професійного кредо, концепції вчительської праці, співвіднесення себе з деяким професійним еталоном і самооцінка, у якій виділяються когнітивний та емоційний компоненти.

Р. Немов висуває такі головні вимоги до педагога: любов до дітей, до педагогічної діяльності, наявність спеціальних знань у тій галузі, у якій він навчає дітей, широка ерудиція, педагогічна інтуїція, високорозвинений інтелект, високий рі-

вень загальної культури й моральності, професійне володіння різноманітними методами навчання і виховання дітей [4].

На думку клієнтів, гарний ефект можуть справляти психологи, які привабливі як люди, допомагають клієнтові зрозуміти самого себе. Крім того, для практичного психолога важливо бути упевненим у своїх силах, кваліфікованим фахівцем, здатним допомогти клієнту поступово набути впевненості в собі. Здебільшого психологи, що ефективно працюють, постають перед клієнтами в образі надзвичайно привабливої, упевненої в собі, контактної людини.

Психолог як суб'єкт педагогічної діяльності – це сукупність індивідуальних, особистісних, власне суб'єктних якостей, адекватність яких вимогам професії забезпечує ефективність праці.

Перш ніж сформулювати важливі професійні якості шкільного психолога, необхідно визначити професійно-важливі якості для педагога і практичного психолога, оскільки шкільний психолог виконує функції як педагога, так і психолога.

Особливості діагностування самосвідомості, структури й особливостей ставлення особистості до свого «Я» відіграють важливу роль у регуляції поведінки, відносин особистості загалом. На сьогодні є понад два десятки методик, орієнтованих на діагностику емоційно-оцінної підсистеми самосвідомості. Деякі з них діагностують самоповагу, інтегральне ставлення до себе, інші – самооцінювання своїх особливостей, ресурсів, досягнень тощо.

Нещодавно вітчизняні психологи використовували переважно два класи методик діагностування ставлення до себе: Дембо-Рубінштейн і тип семантичного диференціалу. На сьогодні винайдено низку інших методик такого типу: напрям вимірювання системи самооцінки (ВСС), метод керівника проєкцій (МКП), психосемантичні та рецептурні методики.

У дослідженнях С. Пантелеєва була виявлена структура ставлення до себе, що охоплює три складники: самоповагу, аутосимпатію та самозневаження.

Для вивчення самооцінки можна використовувати методику Т. Лірі з метою діагностування міжособистісних стосунків. Ця методика, розроблена Т. Лірі, Р. Сезаком, призначена для вивчення уявлення суб'єкта про себе та ідеальне «Я», а також для вивчення відносин у малих групах. За допомогою цієї методики виявляється домінуючий тип ставлення до людей у самооцінці та взаємооцінюванні.

У нашому дослідженні була використана оригінальна методика, розроблена на основі даних дослідження А. Шмельова, В. Похилько, А. Козловської-Тельнової «Репрезентативність

особистісних якостей у свідомості носія російської мови».

Висновки. Слід зауважити, що аналізуючи результати дослідження взаємозв'язку між загальною самооцінкою та професійною самооцінкою у студентів 3-го курсу, було виявлено 45 кореляційних зв'язків, серед яких 43 позитивні й лише 2 негативні. Найбільший вплив на професійне становлення особистості, за даними цієї групи досліджуваних, мають такі якості, як «чесність», «невимушеність», «упевненість в собі», «енергійність», «організованість», «гнучкість». Те, що більшість виявлених кореляцій є позитивними, дає право стверджувати, що чим вищою є загальна самооцінка, тим вищою буде й професійна самооцінка особистості.

Аналізуючи результати дослідження взаємозв'язку між загальною самооцінкою та профе-

сійною самооцінкою у студентів 5-го курсу, було виявлено 37 кореляційних зв'язків, серед яких 27 позитивні, а 10 негативні. Найбільший вплив на професійне становлення особистості, за даними цієї групи досліджуваних, мають такі якості, як: «невибагливість», «заповзятість», «непохитна воля», «невимушеність», «вразливість». Те, що більшість виявлених кореляцій є позитивними, підтверджує попередній висновок про те, що чим вище загальна самооцінка, тим вище і професійна самооцінка особистості.

Отже, загальна самооцінка і професійна самооцінка (Я-психолог, Я-педагог) у студентів 3-го курсу є дуже близькою до ідеального портрета. Студенти 5-го курсу оцінюють себе більш критично, що є свідченням того, що реалістичність самооцінки підвищується з набуттям практичного досвіду.

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р Бернс. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология: [учеб. пособие] / И.А. Зимняя. – Ростов н/Д.: Изд-во «Феникс», 1997. – 480 с.
3. Кон И.С. Открытие «Я» / И.С. Кон. – М.: Политиздат, 1978. – 367 с.
4. Немов Р.С. Психология: [учеб. пособие для студ. высш. пед. заведений]. / Р.С. Немов. – В 3 кн. – 3-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1. Общие основы психологии. – 688 с.
5. Реан А.А., Коломинский Я.А. Социальная педагогическая психология / А.А. Реан, Я.А. Коломинский. – СПб.: Издательство «Питер», 2001.

References

1. Berns, R. (1986). *Development of Me-conception and upbringing*. Moscow: Progress. [in Russian].
2. Zimnyaya, I. A. (1997). *Pedagogical psychology: [study guide]*. Rostov-on-Don: Publishing House «Fenix». [in Russian].
3. Kon, I.S. (1978). *Discovery of "Me"*. Moscow: Politizdat. [in Russian].
4. Nemov, R.S. (1999). *Psychology: [Study guide for students of higher educational establishments]*. (3rd ed.). Fundamentals of psychology. Moscow: Humanitarian Publishing House VLADOS. [in Russian].
5. Rean, A. A., Kolominskiy, Y. A. (2001). *Social pedagogical psychology*. SPb.: Publishing House «Piter». [in Russian].

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Каткова Тетяна Анатоліївна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i10.699

Надійшла до редакції: 08.05.2013 р.

Прийнята до друку: 27.06.2013 р.